

Kateřina Charvátová*

Pozemková držba českých cisterciáckých klášterů 1142–1420

Landed property of the Cistercian houses of Bohemia 1142–1420

Úvod

Předkládaná studie si klade za cíl poznání pozemkové držby českých cisterciáckých klášterů v období středověku, a to od jejich počátků až do doby husitských válek, které majetkové poměry českých klášterů zcela proměnily. Studie hledá odpovědi na otázky, jak vypadalo obvěnění cisterciáckých klášterů v Čechách a jak se pozemkový majetek českých cisterciáckých opatství v průběhu staletí vyvíjel.

Cisterciácký řád přišel do Čech obdobně jako do některých dalších zemí střední Evropy v průběhu čtyřicátých let 12. století, v době největšího rozvoje řádu, kdy cisterciácké ideály široce propagoval opat Bernard z Clairvaux. Pravděpodobně pod vlivem jeho působení byla v Čechách založena tři první opatství (1142–1145)¹. Do konce 12. století vznikly další dva kláštery řádu² a ve 13. věku následovaly další čtyři filiace³. Čtrnácté století završilo síť

* Katedra dějin a didaktiky dějepisu UK, Praha/History and History Didactics Department, UK, Prague.

¹ Nejstaršími českými fundacemi cisterciáckého řádu v Čechách se stala opatství v Sedleci (založeno 1142 šlechticem Miroslavem), v Plasech (založeno 1144 knížetem Vladislavem II.) a v Pomuku (založeno 1145 pravděpodobně mladším bratrem knížete Vladislava II., Jindřichem).

² Ve druhé polovině 12. století vznikl klášter Hradiště (nad Jizerou) založený před 1184 členem rodu Markvartců a klášter v Oseku (založen cca 1199 rodem Slávkem z rodu Hradišticů). Předchůdcem oseckého kláštera byl řádový dům v Mašťově, který zanikl krátce před rokem 1200. Mašťovský konvent přešel po zániku kláštera do Oseka, kde založil nové opatství.

³ Klášter ve Vyšším Brodu založený roku 1259 Vokem z Rožmberka z rodu Vítkovců, Zlatá Koruna, fundace krále Přemysla Otakara II. z roku 1263, klášter Svaté Pole založený 1272 neznámým šlechticem a opatství Aula Regia na Zbraslavi, založení krále Václava II. z roku 1292.

Introduction

This is a paper on the immovable possessions of Bohemian Cistercian monasteries during the Middle Ages, from their earliest origins to the epoch of Hussite wars (1419–1485), which resulted in a deep transformation of the property situation of the Cistercian regular houses of Bohemia. I am seeking answers to the questions of the character of endowments of Bohemian Cistercian houses, and of the development of landed property of the daughter abbeys of Cîteaux and Morimond in Bohemia over the centuries of the Order's existence there.

Endowments of Bohemian Cistercian houses

The first houses of white monks in Bohemia saw the light of day in the course of the 40's of the twelfth century, much as was the case of other lands of central Europe, in the greatest *floruit* period of the Order when abbot Bernard of Clairvaux campaigned for the ideals of the new monastic congregation. The impact of Bernard's activities might have resulted in the establishment of the three first Bohemian abbeys of the Order (1142–1145)¹. Two other houses were founded before the year 1200², and four others fol-

¹ The earliest Bohemian plants of the Cistercian order were the abbeys of Sedlec (established in 1142 by a *nobilis* named Miroslav), Plasy (established 1144 by duke Vladislav II), and Pomuk (established 1145 probably by Henry, younger brother of duke Vladislav II). The Pomuk abbey lost its archive, and thus we cannot provide any more precise answers to questions of its landed property.

² The abbey of Hradiště-nad-Jizerou, founded before 1184 by an unknown member of the noble lineage of Markvartici, belongs to the

cisterciáckých klášterů v Čechách vznikem posledního opatství⁴. Úhrnem se ve středověkých Čechách etablovalo deset cisterciáckých klášterů⁵.

Obvňení českých cisterciáckých klášterů

České země představovaly v polovině 12. století, v době, kdy se zde začaly usazovat první konventy cisterciácků, zemi dosud jen řídké a navíc nerovnoměrně osídlenou. Hlavní vlna středověké kolonizace, jež zásadním způsobem proměnila českou krajinu, započala až o několik desetiletí později, před koncem 12. věku, a trvala do začátku 14. století. Nejstarší kláštery cisterciáckého řádu byly založeny ještě před jejím nástupem, většina pak vznikla v jejím průběhu, pouze nejmladší výhonek řádu povstal až po skončení tohoto intenzivního osídlovacího procesu, jenž postupně zasáhl celé Čechy⁶. Vztah k hlavní vlně středověké kolonizace se ukazuje jako dosti zásadní pro vývoj pozemkové držby klášterů. Kolonizační krajina totiž nabízela na rozdíl od území s dlouhou tradicí osídlení relativně snadné pozemkové vybavení nových institucí a i do budoucna skýtala naději na jejich dobrý rozvoj.

Nejstarší klášter řádu v Čechách, totiž sedlecký, vznikl v oblasti staré sídelní oikumeny, kde byly v té době možnosti dispozice nemovitým majetkem lepší než v dosud většinou zalesněných regionech; nevýhodou pro klášter však byla poměrně velká rozptýlenost získaných lokalit a do budoucna jen malá naděje na další sídelní rozkvet regionu, neboť osídlovací proces v této oblasti byl již téměř ukončen. Cisterciáci dostali při založení opatství lokalitu Sedlec a osm vesnic ležících v širokém pásmu mezi Kolínem a Pardubicemi, dále pak dvůr v Poboří *cum terra Odolen et terra Donati*⁷.

Druhý klášter, knížecí Plasy, povstal v místech, která začala být osídlována teprve relativně nedávno. Od svého zakladatele získal sice kompaktní, avšak jen malou nadaci. Cisterciáci obdrželi knížecí statek Plasy spolu se čtyřmi vesnicemi, a dále pak podíl na solném cle v Děčíně, dvě vinice u Prahy na vrchu Petříně spolu se dvěma vinaři a jejich majetkem a ještě několik osob s jejich pozemky. Další ves věnoval plaskému klášteru pražský biskup Oto [8, I, č. 396, s. 408–409]. Věno plaského kláštera bylo na panovnickou fundaci velmi malé, oblast, kde klášter vznikl, však měla dobré perspektivy rozvoje.

Obdarování obou nejstarších klášterů představovaly většinou vesnice, z nichž cisterciáci pobírali poddanské dávky, jež se staly základem jejich příjmů; k výbavě patřil také hospodářský dvorec a plat (podíl z cla). V lis-

lowed suit in the 13th century³. The very last regular house for white monks saw the light of day in the 14th century⁴. All in all, Bohemia numbered ten Cistercian monasteries⁵.

At the time around 1150, when the first Cistercian monasteries took root in Bohemia, the land's occupation was thinly spread, and irregularly clustered. The main phase of medieval assarting, which brought about a fundamental transformation of Bohemian landscapes, had started a few decades later, before the end of the 12th century, and lasted until the beginning of 14th century. Though the earliest Cistercian abbeys emerged prior to the onset of this upsurge of assarting activities, most of the houses were born in its course while the Order's latest plant sprang to life after the end of this intense colonization wave, which gradually covered all Bohemia⁶. The relation towards the main phase of medieval assarting enterprise constitutes a major factor in terms of development of monastic landed property. Unlike the territories of traditional settlement, freshly deforested landscapes offered relatively good chances of endowment of new institutions with land, and gave good promise of developments in the future.

The very first abbey of the Order in Bohemia – that of Sedlec – sprang up within the traditional settlement zone, offering, by that time, better conditions for landed-property transactions than most of the outlying regions covered by woodland. Unfortunately, most of the possessions donated to the abbey were dispersed over a wide area, and the prospects of future development of the monastic holdings were not particularly promising due to the fact that this region's settlement pattern was almost closed. Upon the foundation of their house, the white monks of Sedlec received the eponymous site together with eight villages situated within a broad zone between the present-day cities of Kolín and Pardubice. They were also given a manor farm at the site of Poboří *cum terra Odolen et terra Donati*⁷.

The second house, that of Plasy established by the sovereign duke of the land, emerged at a place which was relatively freshly settled. The landed-property complex with which the founder endowed the Plasy institution was compact but small. The donation of the eponymous site, belonging originally to the duke, was accompanied by gifts

second half of 12th century. Its monastic archive has also perished, and all we have is a fragment of the abbey's estate book dating around 1400. The other foundation of the second half of 12th century is that of Osek, preceded by a short-lived house at Mašťov (1192–1198).

³ The abbey of Vyšší-Brod (Hohenfurt, *Altovadum*) was established in 1259 by Vok of Rožmberk of the Vítkovci lineage. The house of Zlatá-Koruna (Goldenkron, *Sancta Spinea Corona*) emerged in 1263 thanks to king Přemysl Otakar II, that of Svaté-Pole (*Sacer Campus*) in 1272 thanks to an unknown aristocrat, and that of Zbraslav (Königssaal, *Aula Regia*) in 1292 thanks to king Václav II.

⁴ The last plant of the Order was founded in 1357 by the initiative of Theodorik (Dětřich) of Portitz, bishop of Minden.

⁵ Much attention has been paid to Cistercian houses of Bohemia over the last decades. For a sample of the reference works see K. Charvátová [1]–[3] citing most of the relevant preceding studies; [4]–[6].

⁶ The medieval assarting of the Czech-speaking lands has been aptly characterized by J. Klápště [7, pp. 170–189].

⁷ *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I–V* [8, I, No. 155, p. 156]. The Poboří site is situated in the Kouřim region. Component sites of the Sedlec endowment were dispersed over a wide region.

⁴ Nejmladší český klášter cisterciáckého řádu vznikl roku 1357 z vůle mindenského biskupa Dětřicha z Portic.

⁵ Cisterciáckým klášterům v Čechách byla v posledních desetiletích věnována velká pozornost. Ze základní literatury výběrově: [1]–[3] v těchto knihách uvedena většina starší literatury; [4]–[6].

⁶ K charakteristice středověké kolonizace v českých zemích srv. J. Klápště [7, s. 170–189].

⁷ *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I–V* [8, I, č. 155, s. 156]. Lokalita Poboří se nachází na Kouřimsku. Do listiny byly rukou pozdního 12. století vepsány ještě další dvě lokality z okolí kláštera (Hlízov a Kačín).

tinách se opakovaně uvádí, že součást daru pro klášter tvořili lidé. Naopak, což je překvapující, nejsou v nejstarších donacích zmínky o tom, že by kláštery obdržely lesní půdu.

Obdobně jako věno nejstarších klášterů lze charakterizovat i obvěnění dalších českých opatství z konce 12. století. Jejich pozemková výbava se opět skládala především z vesnic, vedle nich pak zakládací listiny hovoří o různých druzích platů. Ani v případně klášterů založených na konci 12. století nejsou žádné zprávy o předání lesní nebo jiné neosídlené půdy. Mašřovská fundace (zlistinění 1196), obdržela území, který právě prošlo kolonizací. Její věno tvořilo patnáct nově založených vesnic, klášter však nedostal žádnou neosídlenou půdu [8, I, č. 355, s. 319–320]⁸. Původní majetek oseckého kláštera založeného na samém konci 12. století sice neznáme, víme však, že necelých deset let po fundaci ústavu patřilo čtrnáct vesnic, statky ve dvou dalších osadách a desátky různého typu v osmi lokalitách [8, II, č. 64, s. 59–60]⁹.

Obvěnění českých řádových domů 12. století jasně ukazují, že se kláštery ve věci majetku, který přijímaly, nevázaly předpisy cisterciáckého řádu. Ne půda obdělávaná vlastními rukama, ale census z jednotlivých vsí představoval základ všech nadačních darů. Ne půda nekultivovaná, ale již osídlené vesnice přicházely do rukou cisterciáků, a to již od první poloviny 12. století.

Na příkladu obvěnění klášterů je jasně vidět, nakolik se při hmotném zabezpečování nových fundací projevovaly zvyky země, jež cisterciáky přijímala. Cisterciácké kláštery byly obvěňovány stejným způsobem jako jiné církevní instituce v Čechách, nikoliv jako cisterciácké kláštery v řádovém centru či obecněji v západní Evropě¹⁰.

Ptáme-li se, proč se prosazovaly především lokální zvyky, můžeme za hlavní důvod označit silnou roli zakladatele, jenž měl při fundaci hlavní slovo. Na zakladateli a jeho rodině kláštery závisely, a proto byly nuceny přijímat jeho vůli. Pokud si cisterciáci přáli, aby vznikla další řádová filiace, nemohli odmítnout věno, i když neodpovídalo řádovým předpisům. Vedení řádu s jejich jednáním zjevně souhlasilo, neboť stejný postup, tj. přijímání osídlené půdy a platů, nacházíme v celé střední Evropě. Souhlas řádu dotvrzují i kontroly plánovaných fundací (*inspectio loci*), které jsou v českých zemích doloženy od raného 13. století. Pro řádovou kontrolu byla zásadní otázka, zda bude hmotné zabezpečení budoucího konventu dostatečné a nikoliv, zda klášter získá osídlenou nebo neosídlenou půdu¹¹.

of four villages, of a share in the ducal toll collected from salt deliveries at the site of Děčín, of two vineyards on the Petřín hill of Prague with two vintners and their property, and of still other servile personnel with their landholdings. Otto, bishop of Prague, contributed another village [8, I, No. 396, pp. 408–409]. Though the extent of the Plassy endowment was rather limited in terms of foundations of the land's sovereigns, its regional siting gave great promise in terms of development of the monastic domain.

The endowment of the first two abbeys consisted almost entirely of villages from which the Cistercians collected servile rents, constituting the base of their revenues. They also received a manor farm and a rent in kind (share in a toll). The charters repeatedly note that human persons made up components of the monastic endowments. Surprisingly, the earliest donations lack any references to Cistercian holdings of woodland.

The provisions for other Bohemian plants of the Order founded before 1200 do not differ from those of the earliest houses. They received mostly villages and, in addition to them, the foundation charters mention various rents and revenues. Here also we hear nothing of any possible donations of woodland, or other kinds of waste land, to the white monks. In the Mašřov foundation (charter of 1196), the future house received a freshly assarted segment of territory. The endowment consisted of fifteen newly established villages but of no waste land [8, I, No. 355, pp. 319–320]⁸. Though we do not know the extent of the original property of the Osek monastery established at the very end of 12th century, it can be established that the house held fourteen villages, property in two other settlements, and various types of tithes in eight sites some ten years after its foundations [8, II, No. 64, pp. 59–60]⁹.

Twelfth-century donations to Cistercian abbeys show beyond all doubt that in terms of the property transferred to them, they fell short of complying with economic demands of the Order. All the foundations were based not on landholdings cultivated by manual labor of the monastery incumbents, but on the perception of revenues from singular villages. This related even to the earliest foundations of the Order which sprang up in the lifetime of Bernard of Clairvaux. The example of donations to the abbeys shows clearly to what extent the customs and habits of the land hosting the Order establishments influenced the material sustenance of the new foundations. Cistercian monks received the same kind of material support as other ecclesiastical institutions of Bohemia, not that enjoyed by the Order houses in western Europe¹⁰.

Why was this so? The main reason behind the rent-village endowments seems to be the major role of the monastery's "founding fathers" who had a great say in the foundation process. The monasteries fully depended on

⁸ K rozboru majetku T. Velímský [9, s. 156–169].

⁹ Listina zmiňuje různé druhy desátků, např. *decimam vini, decimam frumenti, decimam vini cum decimis allii*.

¹⁰ Zcela jiný obraz darů, jež tvořily základ klášterního hospodářství, skýtá například kopiář kláštera Obazine [10].

¹¹ První známá inspekce se vztahuje k moravskému Velehradu, při níž jako budoucí pater-abbas vystupoval plaský opat a jedním z inspektorů byl opat z Pomuku [11, I, 1204, č. 44, s. 305]. Řádová kontrola před založením kláštera je doložena pro české ústavy v Nížkově [11, II, 1237, č. 62, s. 180]; opakovaná výzva [11, II, 1238, č. 48, s. 194–195], ve Vyšším Brodě [11, II, 1259, č. 50, s. 459], pro Zlatou Korunu [11, II, 1259, č. 52, s. 459] a pro Svaté Pole [11, III, 1272, č. 38, s. 112].

⁸ On the analysis of the property complex see T. Velímský [9, pp. 156–169].

⁹ The charter refers to various tithe types, e.g. *decimam vini, decimam frumenti, decimam vini cum decimis allii*.

¹⁰ A completely different account of donations making up the base of monastic economy may be found, for instance, in cartulary of the Obazine abbey in France [10].

Ve 13. století se složení věna nových cisterciáckých klášterů v Čechách poněkud proměnilo. Poprvé se součástí klášterní výbavy začala stávat i neosídlená krajina. Nezdařená fundace filiace v Nížkově (existovala ve 30. letech 13. století) byla kromě trhové vsi a příjmu v penězích i naturáliích vybavena rozsáhlým lesem určeným ke kolonizaci [8, III/1, č. 100, s. 115–117]. Poněkud odlišná skladba věna kláštera v Nížkově, kde významnou část daru představoval klášterní les, vycházela ze skutečnosti, že oblast Českomoravské vysočiny stála v té době na samém počátku odlesňování. Osedlá půda nebyla dosud ve větší míře k dispozici, zakladatel proto nemohl klášteru dát již hotové vsi, jak bývalo zvykem. Proto klášter vybavil půdou určenou ke kolonizaci, na níž, jak předpokládal, se měl klášter aktivně podílet.

Podobná výchozí situace se dotkla i Vyššího Brodu, neboť ani nejjihnější cíp Čech, kde Vyšší Brod leží, v době založení kláštera kolonizací dosud neprošel, repsektive kolonizace zde právě začínala. Vyšší Brod dostal při svém založení v roce 1259 stejnojmennou tržní osadu, dále pět vesnic značného rozptýlu včetně jedné lokality na rakouském území a jedné ve Slezsku. Značnou část věna představoval tzv. *Klášterní les*, jenž se rozkládal na jih a jihozápad od Vyššího Brodu v horském terénu při dnešní hranici s Rakouskem [8, V/1, č. 187, s. 298–300].

Vyšebrodská nadace se od předchozích obdarování lišila především tím, že její finančně nejdůležitější složku tvořila práva ke třem patronátním kostelům spolu s podíly na desátech četných vsí včetně lokalit teprve plánovaných. Vysvětlení, proč byla počáteční držba vyšebrodských cisterciáků natolik rozptýlená, můžeme hledat i v tom, že si fundátor hodlal ponechat území kolem hradu Rožmberka pro rodové potřeby. Teprve vyměněním krumlovské větve Vítkovců (1302) a přenesením ústředí rožmberského panství na Krumlov, přestal mít zakladatelský rod zásadní zájem na této oblasti a její část postupně přešla do rukou kláštera.

Opatství ve Zlaté Koruně založené králem Přemyslem Otakarem II. bylo na rozdíl od všech českých cisterciáckých klášterů obdarováno převážně lesní půdou. Základ jeho věna tvořil tzv. boletický statek, většinou dosud nekolonizované lesní území jehož rozsah se odhaduje na 880 km [8, V/1, č. 391, s. 581–582]. Způsob tohoto v českých poměrech neobvyklého majetkového věna byl dán politickými příčinami, snahou panovníka zabránit rodu Vítkovců, aby si podmanil další část území jižních Čech. Od cisterciáků se očekávalo, že předanou oblast budou kolonizovat, což klášter v následujícím století skutečně učinil. Boletický statek však nebyl jedinou částí věna kláštera Zlatá Koruna. Vedle něj opatství získalo i oblasti již osídlené - část Netolicka a rájovskou rychtu. Obdarování kláštera doplňovaly dvě vinice v Rakousku a další drobné statky [8, V/1, č. 391, s. 581–582].

Poněkud jinak než kláštery založené v polovině 13. století byla obdarována nejmladší česká založení, kláštery na Zbraslavi a ve Skalici. Oba ústavy vznikly v době, kdy již většina českého území byla kolonizována a pro nový klášter nebylo snadné získat rozsáhlejší ucelený nemovitý majetek. S tímto problémem se potýkal i král Václav II. při fundaci opatství Aula Regia na Zbraslavi. V blízkosti Pra-

the “founding fathers”, and their families, and had to be mindful of their will and initiatives. If the Order desired establishment of new plants, it could hardly refuse endowments including those not complying with its rules. Such practices apparently met with acknowledgment of the Order’s direction, as we observe the same phenomenon, i.e. acceptance of occupied ground and rents, all over central Europe. Consent of the Order is confirmed by controls of proposed foundations (*inspectio loci*), attested to in Czech-speaking lands from the early 13th century on. It seems that the Order was much more interested in knowing whether the material provisions of the monastery-to-be sufficed, than in the information whether the abbey will get occupied or waste land¹¹.

A measure of transformation of endowments of new monasteries is perceptible in the 13th century. Waste land appeared for the first time as a component of provisions for new regular houses. In addition to a market village and to rent both in cash and in kind, the failed Nížkov foundation of the thirties of the 13th century received a large tract of woodland for assarting [8, III/1, No. 100, pp. 115–117]. The reason for this may be found in the fact that deforestation of the Českomoravská-vrchovina (Bohemian-Moravian highland), where the abbey site was situated, had only just begun by then. No cultivated arable soil was simply available here, and this induced the founder to provide the abbey with a tract of woodland to be assarted in the future.

A similar situation pertained to the abbey of Vyšší-Brod (*Altovadum*, Hohenfurt). In fact, the southernmost part of Bohemia where this abbey lies had not undergone colonization in the foundation time of the abbey, or rather, the assarting of this region had just started. Upon its foundation in 1259, the regular house obtained the eponymous site, a market village, and five villages dispersed over a wide area including one site in Austrian territory, and one as far as Silesia. A considerable part of the endowment consisted of the *Abbey Wood* (Klášterní-les, *Klosterwald*), situated south and southwest of Vyšší-Brod, in the highlands by the present-day Czech-Austrian border [8, V/1, No. 187, pp. 298–300].

The Vyšší-Brod endowment differed from the previous cases by the fact that its component most interesting from the financial point of view was represented by rights to nominate parochial priests in three churches, together with shares in tithes from numerous villages including sites yet to be established. The explanation for the markedly dispersed character of holdings of the white monks of Vyšší-Brod may be sought in the fact that maybe the founder wished to keep the territory around the Rožmberk castle for his own lineage. It was only with the extinction of the Krumlov branch of the Vítkovci lineage (1302),

¹¹ The first *inspectio loci* known to us relates to Velehrad in Moravia. The procedure involved the abbot of Plasy as the future *pater-abbas* and the abbot of Pomuk as one of the inspectors [11, I, 1204, No. 44, p. 305]. Order controls carried out prior to the foundation of an abbey took place in the Bohemian houses of Nížkov [11, II, 1237, No. 62, p. 180]; a repeated call in [11, II, 1238, No. 48, pp. 194–195], Vyšší-Brod [11, II, 1259, No. 50, p. 459], Zlatá-Koruna [11, II, 1259, No. 52, p. 459] and Svaté-Pole [11, III, 1272, No. 38, p. 112].

hy, kde měl klášter stát, nebyl k dispozici dostatečně rozsáhlý majetek. Proto panovník věno rozdělil a cisterciákům věnoval dvě panství, menší v okolí kláštera, rozsáhlejší ve východních Čechách, jež však bylo od toho prvního značně vzdálené (cca 200 km). Rozsah věna činil v roce 1292 tři města a městečka a cca padesát vsí; roku 1304 král svou nadaci obměnil a rozšířil, takže čítala pět měst a městeček a cca sedmdesát vesnic [12, č. 1, s. 1–2; č. 15, s. 8–10].

Ve srovnání s rozsáhlým zbraslavským obdarováním, získala nejmladší česká fundace – klášter ve Skalici, pouze skromný nemovitý majetek. Ve druhé polovině 14. století, v době, kdy již osídlování země bylo ukončeno, bylo již obtížné vytvořit větší panství. Tento úkol se nepodařil ani tak zdatnému finančníkovi, jakým byl fundátor skalického opatství, Dětrich z Portic¹², jež nový ústav obdaroval pouze třemi vesnicemi spolu s lesem zvaným *Kozí Hřbet*. Vzhledem k tomu, že klášter nemohl vybavit dostatečným množstvím půdy, doplnil své nadání o peněžitou sumu ve výši 200 kop grošů, za niž si mniši sami měli další zdroje příjmů opatřit [13, č. 1, s. 381–382].

Obvěnění českých cisterciáckých klášterů dokládá, že většina opatství od nejstarších dob působení řádu v Čechách až po nejmladší lokace dostávala při svém založení především osedlou půdu¹³, jejíž výnos tvořil základ klášterních příjmů. Tento jev, ač v rozporu s tím, co by se dalo v případě klášterů cisterciáckého řádu očekávat, nebyl žádným specifickým českých zemí, ale můžeme se s ním setkat i v dalších oblastech střední Evropy¹⁴.

Vedle vesnického majetku získávaly české cisterciácké kláštery ve 13. století také lesy. Přesněji řečeno, lesnatá půda tvořila součást věna těch klášterů, jež se nacházely v oblastech, kde probíhalo nebo bylo v plánu osídlování. Zalesněná území se stala místem vlastní klášterní kolonizace, jež s výjimkou opatství Zlatá Koruna nedosáhla významnějších výsledků¹⁵.

Rozsah panství cisterciáckých klášterů v Čechách

Pozemková držba cisterciáckých klášterů v Čechách procházela od založení jednotlivých ústavů vývojem, který měl přes četné peripetie v zásadě až do druhé poloviny

and transfer of the centre of the Rožmberk-lineage holdings to the site of Český-Krumlov, that the founding family lost its fundamental interest in this region, and parts of it fell to the monastic possessions.

Unlike most of the other Cistercian houses of Bohemia, the abbey of Zlatá-Koruna (*Sancta Corona*, Goldenkron), established by King Přemysl Otakar II, received a considerable amount of woodland. The backbone of its endowment represented the so-called Boletice estate, an area of waste land the extent of which is estimated at 880 km [8, V/1, No. 391, pp. 581–582]. The character of this endowment, highly unusual in the Bohemian situation, followed out of the political situation. The sovereign intended to bar the way of the Vítkovci lineage towards annexation of another part of southern Bohemia. Here the Cistercians were expected to carry out cultivation of the land, as it duly happened in the following century. However, the Boletice estate did not constitute the only part of the Zlatá-Koruna endowment. The abbey obtained land that had already been settled – part of the Netolice region and the Rájov-bailiff precinct. In addition to this, the abbey was given two vineyards in Austria and other minor possessions [8, V/1, No. 391, pp. 581–582].

The latest Bohemian plants, those of Zbraslav (*Aula Regia*, Königssaal) and Skalice, differed again in the form of their endowments from houses established in the first half of 13th century. Both of them emerged in a time when most of Bohemia had already been assarted and occupied, and it was difficult to find more extensive and compact complexes of landed property. Providing for the *Aula Regia* abbey at Zbraslav, king Václav (Wenceslas) II divided its endowment in two parts. First and foremost, he gave the Cistercians a minor complex of property in the closest proximity of the abbey, in central Bohemia not far from Prague. A major cluster of Zbraslav landholdings was situated in east Bohemia. In 1292, the entire endowment consisted of three towns and boroughs, and of some fifty villages. This property underwent some changes in 1304 when king Wenceslas added other estates so that finally, Zbraslav received five towns and boroughs and, by and large, seventy villages [12, No. 1, pp. 1–2, No. 15, pp. 8–10]. It goes without saying that the monks found some difficulty in managing both property complexes, some 200 km apart.

In comparison with royal magnanimity exhibited towards Zbraslav, the latest Bohemian plant of the Order – the abbey at Skalice – received but a modest landed-property gift. The landholding situation within Bohemia of the second half of 14th century reached such a degree of consolidation and compactness that a creation of a major complex of immovable property presented considerable difficulties, even for an exceedingly able financial expert like the founder of Skalice, Dětrich (Theodoric) of Portitz¹². All he could give to the white monks were three villages and a wood called *Kozí-Hřbet* (Goat Back). In order to compensate for this shortcoming, he provided

¹² Dětrich z Portic byl pokládán za neobyčejně šikovného ve finančních otázkách. Tento svůj talent uplatňoval i ve službách císaře Karla IV.

¹³ Výjimkou se stalo obvěnění kláštera Zlatá Koruna, který získal kromě vesnického osídlení také rozsáhlé lesní území určené ke kolonizaci. Zlatokorunskému založení se do jisté míry podobala nezdařená fundace v Nížkově, která až mnohem skromnější, se též skládala především z neosídlené krajiny.

¹⁴ Pro polské kláštery srv. například pasáže týkající se pozemkové držby jednotlivých opatství in: [14, s. 273–349]. K rané pozemkové držbě uherských řádových domů např. [15, s. 48, 63]. Stejný obraz obvěnění vykazují také kláštery v Braniborech [16], Meklenbursku a Předních Pomořanech [17, s. 85–86], [18, s. 283].

¹⁵ Zlatokorunští cisterciáci dali založit celkem 97 vsí [19, s. 56–60]. Sedlecký klášter založil 2–3 vesnice [20, s. 1]. Počet lokalit založených plaským klášterem lze odhadovat nejméně na čtyři; nejvíce kolem dvaceti [21, s. 73–83], [22, s. 223–232]. Kolonizace oseckého kláštera čítala asi 8–15 vesnic [23, s. 235–288], vyšebrodského kláštera maximálně kolem dvaceti vsí, zbraslavský klášter založil pravděpodobně tři vesnice [2, s. 38–43, 227].

¹² It was commonly assumed that Dětrich of Portitz fell very short of a financial genius. The emperor, Charles IV, frequently availed himself of Dětrich's services.

14. století stoupající tendenci. Díky tomu klášterní držba postupně rostla. Svého maxima dosáhla většinou před rokem 1400, kdy stoupající trend definitivně zastavila hluboká hospodářská krize.

Sedlecký klášter vybavený majetkem svého zakladatele Miroslava, jen postupně rozvíjel svůj majetek. Pramená základna nedovoluje tento proces blíže sledovat. Vzhledem k tomu, že původní donace byla značně rozptýlená, předpokládáme, že opatství postupně směřovalo vzdálené vsi za statky blíže položené a zaokrouhlovalo svůj majetek v okolí kláštera. Po polovině 13. století patřila sedleckým cisterciákům většina území, na němž později vznikla Kutná Hora. Kromě majetku v bezprostřední blízkosti opatství si mniši ponechávali i některé statky vzdálenější.

Zásadní průlom do vývoje sedleckého majetku znamenal objev velkých ložisek stříbra v jeho bezprostředním okolí. Velké finanční zisky, které sedleckému klášteru přinesl rozvoj důlního podnikání a vznik města Kutné Hory, se vbrzku odrazil i v rozšiřování klášterní domény. Sedlecký klášter, nyní bohatý a schopný investovat do pozemkového nákupu, začal skupovat volné statky v širším Kutnohorsku a zejména se zaměřil na oblast při Labi, kde zakoupil řadu vesnic. V prvních desetiletích 14. století již opatství patřilo na 50 vesnic a také dvě městečka, sousední Malín, vzdálený od Sedlce jen cca 2 km, a o něco vzdálenější Malešice ležící cca 15 km od kláštera. Ve stejné době klášter již také vlastnil zhruba 15 hospodářských dvorů. Většina sedleckého majetku se nacházela v okolí kláštera a tvořila souvislý pás od Kutné Hory na sever do Polabí; klášterní statky zasahovaly též na Kolínsko a Kouřimsko. Od počátku 14. století vlastnili sedlečtí cisterciáci i drobný majetek v Rakousku, v oblasti Klosterneuburgu. Po velkém vzepětí na přelomu 13. a 14. století se růst pozemkové držby sedleckého opatství zpomalil, nicméně pokračoval až do druhé poloviny 14. věku. Na konci předhusitské doby čítala sedlecká država na 70 vsí. Tehdy klášteru patřilo již jediné městečko, neboť Malešov v roce 1364 klášter prodal. Počet hospodářských dvorů se do počátku 15. století patrně rozrostl na dvě desítky¹⁶.

Plaský klášter založený stejně jako sedlecký klášter před polovinou 12. věku, vznikl v oblasti severního Plzeňska, které tehdy bylo ještě jen velmi řídko osídleno. Založení cisterciáckého kláštera představovalo součást širšího kolonizačního projektu zakladatele, knížete a později krále Vladislava I. Poloha v kolonizačním území přinesla cisterciákům dvojí výhodu. Na jedné straně opatství těžilo z kolonizace jako příjemce pozemkových darů, na straně druhé samo dostalo příležitost se na kolonizaci aktivně podílet. Během prvního století vývoje se majetek plaského opatství značně rozšířil. V roce 1250 již opatství patřilo na 50 vsí, z nichž valnou část získal jako dary a jen menšinu sám založil [8, IV, č. 192 a,

a sum of cash amounting to 200 sexagens of *grossi*, intended to provide a chance for the monks to secure alternative revenue sources [13, No. 1, pp. 381–382].

It may be plainly seen from the review of endowments of Bohemian Cistercian houses that ever since the origins of the Order, and up to the time of its latest foundations, the founders of our monasteries gave the monks first and foremost settled ground, the outcome of which supplied the bulk of monastic revenues¹³. Though this fact flatly contradicted whatever may be expected for plants of the Cistercian order, it hardly represented a feature specific to the Czech-speaking lands, which shared a situation common to other regions of central Europe¹⁴. In the 13th century, Bohemian houses frequently obtained woods in addition to village possessions. Tracts of woodland made up for endowment parts of monasteries situated in regions with incipient, or planned, assarts. Such woodland complexes then became theatres of monastic assarting operations¹⁵.

Extent of domains of Cistercian monasteries in Bohemia

Ever since the establishment of particular Order houses, landed property of Bohemian Cistercians followed an essentially cumulative development trajectory until the second half of 14th century, regardless of minor vacillations. Monastic landed-property complexes thus gradually grew in extent. In most cases, they reached the culmination points prior to the year 1400, when a deep economic crisis put a halt to this well-being.

We do not know much about the development of landed property of the Sedlec abbey until the half of 13th century. In terms of the Sedlec landholdings, the turning point was reached with the discovery of large deposits of silver ore in its closest proximity. Unheard-of riches which flowed in from the mining enterprise and establishment of the city of Kutná-Hora (Kuttenberg) soon resulted in the enlargement of the monastic holdings. The Sedlec abbey, rich in money and in chances of acquisition of landed property, set forth to purchase estates around Kutná-Hora, and especially along the Labe-river course where it became master of a number of villages. In the first decades of the 14th

¹³ An exception was constituted by the endowment of the Zlatá-Koruna house. In addition to village sites, it received extensive tracks of woodland for assarting. To a certain extent, the Zlatá-Koruna endowment approximated that of the failed Nížkov house, which also consisted of settlement-free land, albeit of a much more limited extent.

¹⁴ For the Polish monasteries see e. g. passages concerning landed property of singular abbeys in: [14, pp. 273–349]. On the early landed property of Hungarian houses see, for instance [15, pp. 48, 63]. The same picture is yielded by monasteries in the regions of Brandenburg [16], Mecklenburg and Vorpommern [17, pp. 85–86], [18, p. 283].

¹⁵ The most important assarting agency, the Zlatá-Koruna abbey, established ninety-seven villages [19, pp. 56–60]. Other abbeys fell much below this figure in the colonization of Bohemia. The house of Sedlec founded two to three villages [20, p. 1]. For the Plasy abbey, our estimates vary between at least four and at most twenty [21, pp. 73–83], [22, pp. 223–232]. The Osek house provided for establishment of eight to fifteen village sites [23, pp. 235–288], that of Vyšší-Brod for twenty at most, Zbraslav most likely for three villages [2, pp. 38–43, 227].

¹⁶ Detailně rozebírá vývoj pozemkové držby práce J. Čelakovského [20]. Podrobně se vývojem sedleckého klášterství zabývá také studie J. Nuhlička [24, s. 226–272]. Sedleckému panství se také věnují články J. Čechury [25, s. 2–72], [26, s. 39–72].

s. 352]. Většina plaského majetku se nacházela v okolí Plas a tvořila téměř uzavřenou klášterní doménu. Vedle tohoto panství vlastnili plasští cisterciáci také panství v okolí Prahy. Rozvoj plaské držby pokračoval až do konce 14. století. Přibývání statků po roce 1300 však ve srovnání s předchozím stoletím výrazně zvolnilo tempo. Opatství samo financovalo nákup části statků a v malé míře k rozvoji domény přispělo i další kolonizační činnosti. Dary vesnic, tak důležité ve 12. a 13. století, se staly ve 14. věku méně početné. Od poloviny 14. století však začala nová vlna štědrosti vůči opatství; v této době však již nešlo o dary vesnic, které vzhledem k ukončené kolonizaci kraje nebyly nadále snadným předmětem donace, ale většinou o dary platů. Na počátku 15. století, kdy rozsah plaských dosáhl svého vrcholu, se plaská doména na Plzeňsku skládala ze dvou městeček, dále k ní patřilo na 70 vesnic a asi 13 hospodářských dvorů. Majetek v zázemí Prahy zahrnoval cca pět vesnic, čtyři hospodářské dvory, vinice a další drobné majetky [27, s. 62–72].

Pozemková držba pomuckého kláštera patřila podobně jako držba plaského kláštera v rámci Čech k větším klášterním majetkům. Pro pomucký klášter nejsou sice k dispozici originální prameny, jeho majetkovou držbu však jde do jisté míry rekonstruovat na základě mladších písemností¹⁷. Podle rekonstrukce mohlo pomucké panství v době těsně předhusitské zahrnovat tři městečka, asi 80 vesnic a deset hospodářských dvorů. Panství se rozkládalo v širším okolí Pomuka v pásu táhnoucím se od Bílovic jihozápadním směrem ke Klatovsku až do předhůří Šumavy. Opatství neleželo v centru državy, ale v její severovýchodní části.

Stejně jako klášter v Pomuku ani opatství v Hradišti nad Jizerou nemá k dispozici listinný archiv. Zůstal však zachován zlomek urbáře z doby kolem roku 1400, který umožňuje alespoň do jisté míry rekonstruovat hradištskou držbu. Na jeho základě lze říci, že hradištský klášter vlastnil v době před husitskými válkami majetek ve 112 různých vesnicích a městech. Z toho tvořilo souvislé panství kolem kláštera jedno město, asi 80 vesnic a čtyři dvory, držba na Poděbradsku a Nymbursku cca čtyři vesnice a dva dvory, majetek na Čáslavsku jednu ves a dvůr. Kromě toho ke klášteru patřila různá drobnější zboží roztroušená severozápadně od Hradiště až po zemskou hranici. Zbytek připadl menším skupinám majetku a platům ze vsí, kde měl klášter pouze dílčí vlastnictví¹⁸.

Osecký klášter v severozápadních Čechách vznikl v oblasti začínající kolonizace. Ta umožnila, aby se majetek kláštera již od počátku relativně rychle rozvíjel. V první polovině 13. století rostlo klášterství především dary mecenášů, od druhé půle století začali cisterciáci

century the possessions of the abbey included some fifty villages and two boroughs, those of Malín adjacent to the eponymous site at a distance of some 2 km, and Malešov, situated at a distance of some 15 km from Sedlec. In the same time the abbey held some 15 manor farms. Most of the Sedlec possessions were situated in the vicinity of the abbey, making up a continuous belt zone from Kutná-Hora northwards to the Labe-river region; some monastic estates could have been found in the surroundings of the cities of Kolín-nad-Labem and Kouřim. From the beginning of 14th century the Sedlec Cistercians held a minor property complex in Austria, in the Klosterneuburg region. After the *floruit* of the turn of 13th and 14th centuries the growth of the Sedlec domain slowed down, but nevertheless continued until the second half of 14th century. Prior to 1420 the Sedlec possessions numbered some seventy villages. At that time the abbey held but one single borough, as Malešov was sold in 1364. The number of Sedlec manor farms grew then to some twenty sites¹⁶.

The abbey of Plasy emerged north of the present-day city of Plzeň (Pilsen), an area of scanty settlement in the earlier Middle Ages. The establishment of a Cistercian monastery represented a component of a major colonization project of its founder, duke and later king Vladislav I. The choice of the site brought a twofold advantage to the Cistercians. On one hand, the abbey received donations of freshly assarted land; on the other hand, this brought it the opportunity to engage actively in colonization enterprise. The Plasy possessions expanded considerably throughout the first century of existence of the house. In 1250, the abbey held some fifty villages, most of which it received as gifts and founded but a few of them [8, IV, No. 192 a, p. 352]. Most of the Plasy estates lied close to the abbey, making up a nearly compact monastic domain. In addition to this, the white monks of Plasy also kept estates in the vicinity of Prague. Development of the Plasy property continued until the end of 14th century. However, acquisition of land slowed down considerably after 1300. The abbey kept purchasing estates, and, to a certain extent, also founded villages on freshly assarted ground. Gifts of villages, so important in the 12th and 13th century, decreased in number over the 14th century. The influx of donations renewed after 1350, but these did not include whole villages, hard to come by after the consolidation of the landed-property structure in the 14th century, but rather revenues. At the beginning of the 15th century, when the Plasy domain assumed its largest extent, it included two boroughs, seventy villages and some 13 manor farms around the city of Plzeň. The Prague enclave numbered some five villages, four manor farms, vineyards and other minor possessions [27, pp. 62–72].

Much as those of Plasy, the possessions of Nepomuk belonged to major monastic property complexes of Bohemia. Though original sources for Pomuk history have perished, we may catch a glimpse of its possessions ac-

¹⁷ Rekonstrukce pomuckého majetku se opírá o zápis v zemských deskách z roku 1558, kdy Adam ze Šternberka získal do dědičné držby zelenohorské panství, které se skládalo převážně z bývalých pomuckých statků (Státní ústřední archiv v Praze, sign. DZ 13 A 17–18) a jiný zápis, jímž též Adam zapsal své choti část někdejšího pomuckého panství jako věno (Státní ústřední archiv v Praze, sign. DZ 10 D 30).

¹⁸ Urbář již v minulém století vydal J. Emler [28] a ve své vyčerpávající práci o hradištském klášteře zpracoval J.V. Šimák [29].

¹⁶ For detailed analysis of the landed-property development see J. Čelakovský [20], as well as J. Nuhlíček [24, pp. 226–272]. On the Sedlec domain see also J. Čechura [25, pp. 2–72], [26, pp. 39–72].

rozšiřovat své panství také nákupem statků. Ke zhodnocení držby přispěla vlastní osecká kolonizace, jejíž větší část proběhla na konci 13. století. Nedlouho po roce 1300 se územní rozvoj kláštera zpomalil a kolem poloviny 14. století téměř ustal. Před husitskými válkami klášteru patřilo jedno poddanské město, asi 50 vesnic a 10 klášterních dvorů¹⁹. Přes úpornost ve scelování statků, kterou odrážejí písemné prameny, se oseckým cisterciákům nepodařilo vytvořit koncentrované panství. Kompaktní država v širším okolí kláštera zahrnovala jen asi polovinu majetku, zbytek tvořily větší či menší enklávy majetku na Lounsku, Chomutovsku a též ve vzdálené oblasti dnešního Karlovarska, kde oseckým cisterciákům patřil šemnický újezd.

Bohaté písemné prameny vyšebrodského kláštera dovolují sledovat vývoj pozemkové držby, jak se utvářela od poloviny 13. století až po první desetiletí 15. věku. Panství v okolí kláštera se začalo rozšiřovat po roce 1275, spolu s postupující kolonizací kraje. Velký význam pro vývoj vyšebrodské državy měl zisk hořického zboží (severozápadně od Vyššího Brodu), které cisterciáci získali v roce 1290. Vedle těchto dvou panství postupně vznikalo třetí, na východ od Vyššího Brodu mezi klášterem a Krumlovem. Kromě toho mniši vlastnili menší enklávu majetků v okolí Českých Budějovic a rozptýlené statky za česko-rakouskou hranicí. K rozvoji svých statků klášter přispěl kolonizací v Klášterním lese a na Hořicku. Vyšší Brod rozšiřoval svou doménu plynule až do přelomu 14. a 15. století. Na počátku 15. století zahrnovala česká držba vyšebrodského kláštera dvě městečka, více než 70 vesnic a asi 12 hospodářských dvorů. V Rakousku patřilo vyšebrodským cisterciákům několik vinic a některé další pozemky. Jejich rozsah však nebyl velký a vytvořil ucelenější panství [2, s. 37–44].

Klášter Zlatá Koruna byl při svém vzniku vybaven především neosídlenou lesní půdou určenou ke kolonizaci. Klášter svůj kolonizační úkol splnil a v průběhu poslední čtvrtiny 13. a první poloviny 14. století dal vzniknout téměř stovce vesnic. Další statky získal dílem od šlechtických mecenášů, dílem si je cisterciáci, v době kdy jejich hospodářství prosperovalo, zakoupili z vlastních prostředků. V době před husitskými válkami tvořilo zlatokorunské panství se 150 vesnicemi, 20 hospodářskými dvory a třemi městečky největší cisterciácký majetek v Čechách [19, s. 56–91].

Klášter ve Svatém Poli přišel o svůj archiv patrně v husitských válkách. Informace o svatopolských statcích pocházejí většinou až z 15. a 16. století, v době, kdy někdejší majetek cisterciáků už přešel do šlechtické držby. Na základě těchto zpráv můžeme soudit, že na prahu husitské epochy zahrnoval rozptýlený klášterní velkostatek, jenž se rozkládal ve východních Čechách v okolí Dobrušky, přinejmenším jedno klášterní městečko a 13 vesnic. Kromě toho klášteru patřil blíže nepopsaný újezd v okolí Deštného ve vysoko položeném prostředí Orlických hor a nejméně dva hospodářské dvory [2, s. 163–167].

ording to later information¹⁷. Prior to 1420, the Pomuk holdings could have consisted of three boroughs, some eighty villages and ten manor farms. The domain occupied a wider proximity of Pomuk within a belt zone extending from Bílovice towards the southwest, in the direction of the city of Klatovy and the Šumava (Böhmerwald) submontane tracts. The abbey itself avoided the centre of its estate, lying in its northeastern part instead.

Much as that of Pomuk, the archive of the Hradištěnad-Jizerou monastery does not exist. All we have is a fragment of an estate book dating to around 1400, allowing at least a partial reconstruction of the Hradiště property. It seems that the Hradiště abbey held property in 112 various village- and town sites prior to 1420. The compact estate surrounding the monastery included one town, some eighty villages and four manor farms. The Hradiště possessions in the Poděbrady and Nymburk regions numbered four villages and two manor farms; the abbey held one village, and one manor farm, in the Čáslav-city region. Other dispersed estates could be found northwest of Hradiště as far as the land's border. Finally, there were minor pieces of property and rents from villages in which the abbey held property shares¹⁸.

The Osek abbey in northwest Bohemia emerged in a region of incipient colonization. This opened the way towards rapid expansion of monastic property ever since the beginning of its existence. In the first half of 13th century, monastic possessions grew by donations of mecenases; purchases of estate are attested to from the second half of the same century. The Osek assarting campaigns, which took place mostly at the end of the 13th century, enhanced the value of the monastic estates. The pace of the growth of monastic property slowed down not long after 1300, coming to a near-standstill around the half of 14th century. Prior to 1420, one servile borough, some fifty villages and ten manor farms belonged to the monastery¹⁹. In spite of the persistence with which the Osek Cistercians streamed to acquire landed property, as it follows out of written sources, they failed to create a compact domain. Estates adjacent to the abbey included some one-half of the complete property unit, the rest composed of larger or smaller holdings around the cities of Louny, Chomutov and as far the the present-day city of Karlovy-Vary property where the white monks of Osek held the Šemnice *circuitus*.

The abundant written sources on the history of the Vyšší-Brod abbey throw light on the development of its landed property between half of the 13th century and the

¹⁷ The reconstruction of the Pomuk property leans on an entry in the Land register of Bohemia (*zemské desky*) of 1558, when Sire Adam of Šternberk obtained, as a hereditary possession, the Zelená-Hora domain composed mostly of the one-time Pomuk estates (Státní ústřední archiv v Praze, sign. DZ 13 A 17-18), and on another entry by which the same Sire Adam registered his wife as holder of a part of the one-time Pomuk domain in the form of dowry (Státní ústřední archiv v Praze, sign. DZ 10 D 30).

¹⁸ The estate book was published in the 19th century by J. Emler [28] and extensively analyzed in an exhaustive treatise on the Hradiště abbey by J.V. Šimák [29].

¹⁹ For a detailed description of the monastic holdings see the confirmation by king John of Luxembourg of 1341 (RBM IV, No. 883, p. 351).

¹⁹ Podrobný popis klášterního panství podává konfirmace Jana Lucemburského z roku 1341 (RBM IV, č. 883, s. 351).

Zbraslavské panství se od počátku své existence skládalo ze dvou od sebe značně vzdálených celků. Z území v okolí kláštera a z oblasti mezi Ústím nad Orlicí a Lanšperkem.

Rozvoj klášterní domény převzali po Václavovi II. členové lucemburského vládnoucího rodu, na které přešla zakladatelská práva²⁰. Kromě korunovaných hlav se jako mecenáši projevovali příslušníci patriciátu, výjimečně také drobná šlechta a církevní hodnostáři.

Dlouhodobá nízká rentabilita lanšperského panství vedla klášterer ke snaze nahradit tento problematický majetek jistějším zdrojem příjmů. Proto zbraslavští cisterciáci většinu lanšperského panství v roce 1358 směnili s nově vznikajícím biskupstvím v Litomyšli za několik vsí a plat 100 kop gr. ročně²¹. V době předhusitské se zbraslavské panství skládalo z městeček Řevnic a Klínce, dále k němu patřilo více než 50 vesnic a asi 12 dvorů. Klášterství netvořilo uzavřený celek, jeho hlavní část se rozkládala na jih od Prahy podél řek Vltavy a Berounky. Klášterní majetky se rozkládaly většinou na vltavském levobřeží a zasahovaly na jih až za Slapy, ke vsím Buš a Krámy. K vltavskému levobřeží patřila i oblast Klášterního lesa, místo nevelké cisterciácké kolonizace [12, č. 18, s. 11; č. 30, s. 16–17; č. 45, s. 24–26].

Pozemková držba kláštera ve Skalici byla od samého počátku rozdělena do dvou částí, jedné v okolí kláštera, druhé v okolí lesa Kozí hřbety na Černokostecku. Obě enklávy dělila vzdálenost cca 15 km. Devět osad, tři hospodářské dvory mimo dvůr u kláštera a komplex v lese Kozí hřbety včetně hrádku Šumber představovaly celé skalické klášterství. Většinu vesnic získali skaličtí cisterciáci od zakladatele opatství, Dětricha z Portic [2, s. 284–287].

Největší državu vybudoval dům zlatokorunský, jemuž se podařilo vytvořit panství čítající tři poddanská městečka, zhruba 150 vesnic a 20 hospodářských dvorů. O výjimečném postavení Zlaté Koruny, která měla možnost rozšiřovat své panství rozsáhlou kolonizací, byla již opakovaně řeč. Kolonizaci čítající kolem sta založených osad si vysvětlujeme mimořádný rozsah majetku, jímž klášter disponoval. Další v pořadí velikosti svých panství byly ústavy Hradiště s cca 90 vesnicemi, dále Pomuk vlastníci přibližně kolem 80 vsí a Plasy s přibližně 75 vesnicemi. Všechny tři uvedené řádové domy byly založeny v oblasti, kde začínala kolonizace, a z osidlovacích aktivit vytěžily řadu pozemkových zisků, jež většinou získaly pravděpodobně jako dary. S ohledem na nedostatek písemných pramenů lze sledovat vlastní kolonizaci jen v případě plaského panství, kde však byla rozhodně méně významná než obdarování ze strany panovníka a šlechty.

²⁰ Klášter výrazně podporovala královna Eliška Přemyslovna, manželka Jana Lucemburského [30, s. 274, 307]; [12, č. 33, s. 17–18; č. 34, s. 18–19; č. 38, s. 21, č. 47; s. 26–27; č. 50, s. 28].

²¹ Průběh jednání i uzavření smlouvy s litomyšlským biskupstvím provází velké množství pramenů. Výběrově: [12, č. 128, s. 77; č. 129, s. 78; č. 130, s. 78–80; č. 136, s. 87–90; č. 146, s. 99–100; č. 147, s. 101; č. 148, s. 101–102]. Podstatu směny vysvětluje Z. Nejedlý [31, s. 131–135].

first decade of the 15th century. In connection with the onset of the local colonization, the holdings adjacent to Vyšší-Brod underwent expansion after 1275. The acquisition of the Hořice estate northwest of Vyšší-Brod in 1290 represented an event of great importance for further development of the monastic landholdings. Soon these two property clusters were joined by a third one, east of Vyšší-Brod between the abbey and the city of Český-Krumlov. Minor property complexes included an estate by the city of České-Budějovice, and dispersed holdings beyond the Bohemian-Austrian border. The monks themselves lent a hand to the development of their estates by colonization in the Klášterní-les (*Klosterwald*) and around the site of Hořice. The abbey of Vyšší-Brod continuously expanded its landholdings until the turn of the 14th and 15th centuries. At the beginning of 15th century, the abbey possessed two boroughs, more than seventy villages and some 12 manor farms. In addition to this, the white monks held vineyards in Austria and some other possessions; these were small in extent, and they did not make up a compact domain [2, pp. 37–44].

Unassarted woodland assigned for colonization made up a major part of endowment of the Zlatá-Koruna abbey. The task was duly carried out, and almost one hundred villages sprang up on this estate, in the course of the last quarter of 13th, and first half of 14th century. Other possessions came from aristocratic sponsors, or were purchased by the Cistercians themselves in the then prosperous times. Prior to 1420, the Zlatá-Koruna domain, numbering one hundred and fifty villages, 20 manor farms and three boroughs, represented the largest Cistercian holding in Bohemia [19, pp. 56–91].

The Svaté-Pole monastery lost its archive presumably in the Hussite wars. All we can go by are later information of the 15th and 16th centuries, when the one-time Cistercian possessions became aristocratic estates. These meagre data imply that prior to 1420, the monastic property, dispersed over East Bohemia in the vicinity of the town of Dobruška, comprised at least one monastic borough and thirteen villages. In addition to this, the abbey held a *circuitus* in the vicinity of the present-day town of Deštné in the montane tracts of Orlické-Hory, not described in detail, and at least two manor farms [2, pp. 163–167].

From its very inception, the Zbraslav domain consisted of two property complexes at a considerable distance from each other: one in the vicinity of the abbey itself, and the other in east Bohemia between the towns of Ústí nad-Orlicí and Lanšperk. The responsibility for further development of the Zbraslav holdings fell to the Luxembourg dynasty, succeeding the Přemyslid kings and especially Wenceslas II, founder of Zbraslav, who assumed the founder's rights after 1310²⁰. In addition to royal munificence, the abbey profited from the generosity of rich burgesses, and exceptionally also from that of minor gentry and of dignitaries of the Church. The long-term low rentability of the Lanšperk estate induced the Cistercians

²⁰ The abbey received support from queen Elizabeth (Eliška) Přemyslid, consort of John of Luxembourg [30, pp. 274, 307], [12, No. 33, pp. 17–18; No. 34, pp. 18–19; No. 38, pp. 21; No. 47, pp. 26–27; No. 50, p. 28].

Na druhém pólu v rozsahu klášterství stojí panství skalické, které zahrnovalo jen devět osad. Opatství ve Skalici, nejmladší z českých řádových domů, jenž vznikl až po polovině 14. století, neměl pro rozvoj panství dobré výchozí podmínky, neboť ve středních Čechách, kde se nacházel, byla pozemková držba již dlouho rozdělena a možnosti tvorby většího pozemkového celku velmi omezené.

Celkem vlastnily cisterciácké kláštery v Čechách více než 600 vesnic. Kromě mužských opatství, jejichž pozemkovou držbu jsme sledovali, držely v Čechách statky také dva ústavy cisterciáckých jeptišek a menší panství patřila i cisterciáckým řádovým domům zahraničním, totiž opatstvím Waldsassen, Altzelle, Grünhain a Zwettl. Cisterciácký řád tak představoval v rámci Českého království jednoho z nejvýznamnějších držitelů půdy²².

Struktura panství cisterciáckých klášterů v Čechách

O raném vývoji klášterů založených ve 12. století máme jen málo zpráv. Patrně již ve 12. věku se jejich majetek dále rozvíjel, nejspíše zbožnými dary, které představovaly významný zdroj přírůstků i ve 13. století.

Pozemková držba rostla nejvíce v období 1200–1300, v době nejintenzivnější kolonizace. Množství nových vsí, které kolonizací vznikalo, dovolovalo jejich vlastníkům relativně snadno některé z nich věnovat církevním institucím. Od 13. století se na rozvoji svých panství začínaly podílet také kláštery samy, a to jak koupí statků, tak také vlastní kolonizací. Vzhledem k tomu, že nekultivované území tvořilo u většiny opatství jen malou část klášterního majetku, nedosáhla klášterní kolonizace s výjimkou zlatokorunské državy většího měřítko.

Ve 14. století pokračoval nárůst pozemkové držby klášterů pomaleji než v předchozím období. Ubylo darů půdy. Místo vesnic, jež představovaly obvyklou donaci staršího období, začaly kláštery od svých mecenášů mnohem častěji dostávat tzv. *platy* – příjmy z výnosu osídlené půdy nebo z hospodářských provozů. Růst panství zajišťovaly většinou kláštery samy, nejčastěji nákupem nových vsí a dvorů, v malé míře též pokračující vlastní kolonizací. Rozvoj jednotlivých klášterních držav nebyl ve 14. století již plynulý a skončil většinou před rokem 1400.

První velká krize postihla cisterciácké kláštery ve 30. a 40. letech 14. století za vlády Jana Lucemburského. Značnou vinu na jejich stavu měla tvrdá ekonomická politika vládce, který zatížil panovnické kláštery do té míry, že se jejich hospodářství pod touto tíží začalo hroutit. Zároveň se však již zde začal projevovat ekonomický efekt typický pro 14. a 15. století, malá finanční výnosnost zemědělského podnikání a obecné chudnutí majitelů velkostatků. Tato krize se značně podobala podobným projevům úpadku klášterní ekonomiky, jaké známe ze západní Evropy již ze století třináctého.

to attempts to replace this problematic holding with another, more secure source of revenue. In 1358, the white monks of Zbraslav exchanged most of the Lanšperk estate with the newly founded bishopric at Litomyšl for several villages and an annual rent of 100 sexagens of *grossi*²¹. Prior to 1420, the Zbraslav domain consisted of the boroughs of Řevnice and Klíneč, of more than fifty villages and some 12 manor farms. The estate was not compact, and its main part extended south of Prague along the Vltava and Berounka rivers, with most possessions situated on the left bank of Vltava, reaching as far south as the sites of Slapy, Buš and Krámy. The area of the Klášterníles, theatre of a minor assarting operation by the Cistercians, also lied on the left bank of Vltava [12, No. 18, p. 11; No. 30, p. 16–17; No. 45, pp. 24–26].

Much the same can be said about the holdings of the Skalice monastery. These, too, fell into two components, one adjacent to the abbey, and the other in the vicinity of the Kozí-Hřbety woodland complex around the town of Kostelec-nad-Černými-Lesy, at a distance of some 15 km. The abbey could boast of nine villages, of three manor farms in addition to the farm adjacent to the monastery, and of a complex within the Kozí-Hřbety wood including the Šumber fortification. Most of the villages were contributed by the founder of the monastery, Theodoric (Dětřich) of Portitz [2, pp. 284–287].

The most extensive holding belonged to the Zlatá-Koruna abbey. This comprised three servile boroughs, some one hundred and fifty villages, and 20 manor farms. The exceptional position of Zlatá-Koruna, capable of expansion of its estates by extensive assarting activities, has repeatedly been mentioned here. This exceptionally large domain is likely to have come into being by colonization activities, thanks to which some one hundred villages sprang into existence. In terms of domain size, Zlatá-Koruna was followed by Hradiště (some ninety villages), Pomuk (some eighty sites), and Plasy (roughly seventy-five settlements). All of these regular houses saw the light of day in regions of incipient colonization, and are likely to have profited from assarting activities to obtain landed property, most probably in the form of gifts. Only the assarts of the Plasy abbey can be followed in detail due to the lack of written sources; in this particular case, they assumed a more limited extent than donations of the sovereigns and of nobility.

As against this, the Skalice holdings numbered no more than nine villages. The Skalice abbey, latest plant of the Order founded after the half of 14th century, lacked favorable conditions for development of its domain, as the property structures of central Bohemia, where it was situated, had consolidated long ago, and chances for building up a major landed-property complex ran low.

²² K pozemkové držbě ženských klášterů cisterciáckého řádu K. Charvátová [2, s. 321–326, 354–355]; k držbě zahraničních řádových domů [3, s. 157–239].

²¹ Both negotiations with, and concluding the final treaty with, the Litomyšl bishopric are illuminated by a host of sources (at least a selection: [12, No. 128, p. 77; No. 129, p. 78; No. 130, pp. 78–80; No. 136, pp. 87–90; No. 146, pp. 99–100; No. 147, p. 101; No. 148, pp. 101–102]). Basic data of the Exchange may be found in Z. Nejedlý [31, pp. 131–135].

Hospodářsky pozitivní vláda Karla IV. dokázala na určitý čas úpadek zastavit, stalo se tak však jen na krátký časový úsek. Po císařově smrti krize vypukla znovu. A s mnohem větší silou, než v první polovině století. Konec 14. století a první desetiletí 15. století přinesly hospodářský rozvrat většině Českého království. Také většině cisterciáckých klášterů Ekonomické obtíže některých z nich dosáhly takových rozměrů, že byly nuceny k odprodeji části svých majetků.

Ve dvacátých letech 15. století, během husitských válek byla většina cisterciáckých klášterů v Čechách husity dobytá a zapálena. Sekularizace církevních statků, jež na mnohých državách cisterciáckých klášterů začala ještě před vypuknutím husitské revoluce, připravila cisterciáky o většinu jejich majetku. Vzhledem k tomu, že sekularizaci stvrdil král Zikmund, ztratily kláštery většinu svého někdejšího majetku.

Většině klášterů zůstaly jen nepatrné pozůstatky z jejich bývalých držav. Za této situace část klášterů zcela zanikla. Pomuk, Hradiště nad Jizerou, Svaté Pole, Skalice, plných čtyřicet procent mužských klášterů definitivně odešlo z historické scény. Nestalo se tak ihned, vlastní dobytí klášterů nepřineslo ještě zánik opatství jako institucí. Oslabené organismy cisterciáckých ústavů však nepřežily další staletí a v průběhu 15. a 16. století definitivně zanikly.

All in all, Cistercian domains in Bohemia comprised more than six hundred villages. In addition to male houses under consideration here, two Cistercian nunneries also held possessions in Bohemia, and the land contained a few enclaves of foreign Cistercian establishments, namely the abbeys of Waldsassen, Alzelle, Grünhain and Zwettl. In terms of the kingdom of Bohemia, the Cistercian order belonged to one of the most important landholding overlords²².

Conclusion

Sources pertaining to the development of landholdings of particular abbeys allow the construction of a general development trajectory. In individual abbeys, this differs according to the date by which the houses entered the historical scene. Few records shed light on the development of early institutions founded in the 12th century. We may surmise that as early as this time, their landholdings grew, most probably due to pious donations continuing, as a major source of new acquisitions, into the 13th century.

The 13th century saw a considerable growth of the extent of landed property of all monasteries, surpassing in its scale that of the earlier and later epochs. All abbeys acquired new landholdings, frequently as gifts of their benefactors. The quantitative growth of donations was conditioned by the landscape-assarting processes. The emergence of a number of new settlements allowed the landlords considerable generosity in endowing ecclesiastical institutions. From the 13th century, the monasteries themselves took an active hand in the development of their estates, both through purchases and through their own assarting activities. In view of the fact that the majority of abbeys had at their disposal but a few tracts of uncultivated landscapes, monastic colonization usually remained on a low scale.

In the 14th century, donations to monasteries underwent a substantial change. Instead of tracts of arable land, typically singular villages constituting a usual endowment form of preceding periods, regular houses frequently received so-called census (*platy*), revenues from the contributions of settled land or from economic undertakings. The sources of such revenues nonetheless remained property of individual benefactors of the monasteries. The same period also witnessed first contributions coming from well-to-do burgesses.

Though the expansion of particular monastic landholdings continued until the Hussite wars, all regular houses had to cope with an economic crisis beginning in the forties of 14th century, and climaxing at the beginning of 15th century.

All domains of Cistercian monasteries of Bohemia derived their sustenance from contributions of servile villages as the chief source of revenue of each and every house, and that for the entire period of their existence. The second most frequent component of monastic landholdings was represented by manor farms. Such farms, called *curia*, could assume different forms, from servile farmsteads with a minimum of arable up to monastic granges with field

²² On landed property of Cistercian nunneries see K. Charvátová [2, pp. 321–326, 354–355]; on the holdings of foreign Cistercian houses [3, pp. 157–239].

systems counting as much as 18 manses (*lanei, mansi*). The quantities of manorial farms held by the abbeys were not in direct proportion to the numbers of villages held. The general rule, that richer houses possessing more servile villages also disposed of more numerous manorial farms, does not apply to all institutions, as some of them clearly concentrated on the establishment of manorial farms which could even compensate for the lack of census-bearing villages. For instance, the abbey of Skalice possessed four manorial farms in addition to nine villages.

Unlike the villages and farms of which the Cistercians held many, they displayed less interest in urban sites. At most, the abbeys held three boroughs, with the average amounting to one to two boroughs.

During the twenties of the 15th century, most of the Cistercian monasteries of Bohemia were conquered by the

Hussites and went up in flames. The following secularization, acknowledged by King Sigismund mostly in 1420 and 1421, and confirmed in writing in 1436–1437, deprived the Cistercians of most of their possessions, leasing them but tiny remnants of their former landholdings. In this situation, some monasteries ceased to exist. Those of Pomuk, Hradištěnad-Jizerou, Svaté-Pole and Skalice, that is, full forty per cent of male houses, left the stage of history. This did not happen at once. The occupation of monastic precincts did not bring about the extinction of the regular houses as institutions. The shattered organisms of Cistercian plants did nonetheless not survive into the following centuries, and finally perished in the course of 15th and 16th centuries.

Translated by
Petr Charvát

Bibliografie/References

- [1] Charvátová K., *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420*, 1. Svazek: *Fundace 12. století*, Praha 1998.
- [2] Charvátová K., *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420*, 2. Svazek: *Kláštery založené ve 13. a 14. století*, Praha 2002.
- [3] Charvátová K., *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420*, 3. Svazek: *Kláštery na hranicích a za hranicemi Čech*, Praha 2009.
- [4] *Kláster Zlatá Koruna. Dějiny, památky, lidé*, ed. M. Gaži, České Budějovice 2002.
- [5] *Sedlec. Historie, architektura a umělecká tvorba sedleckého kláštera ve středoevropském kontextu kolem roku 1300 a 1700. Sedletz/ Geschichte, Architektur und Kunstschaffen im Sedletzer Kloster im mitteleuropäischen Kontext um die Jahre 1300 und 1700*, ed. R. Lomičková, Praha 2009.
- [6] *Za zdi kláštera. Cisterciáci v českých dějinách*, ed. D. Dvořáčková-Malá, P. Charvát, B. Němec, Praha 2010.
- [7] Klápště J., *Proměna českých zemí ve středověku*, Praha 2005.
- [8] *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I–V*, edd. G. Friedrich et alii, Pragae 1904 sqq.
- [9] Velimský T., *Ke vzniku maškovského územního a majetkového celku*, „Musejní a vlastivědná práce 30, Časopis společnosti přátel starožitností“ 1992, 100, 156–169.
- [10] *Le Cartulaire de l'abbaye cistercienne d'Obazine: XIIe–XIIIe s.*, ed. B. Barrière, Clermont-Ferrand 1989.
- [11] *Statuta Capitulum generalium Ordinis Cisterciensis ab anno 1116 ad annum 1784*, ed. J.M. Canivez, Louvain 1933–1941.
- [12] *Listy kláštera zbraslavského*, ed. R. Tadra, Historický archiv č. 23, Praha 1904.
- [13] *Listiny klášterů sedleckého a skalického*, ed. J. Kalousek, AČ 14, Praha 1895.
- [14] *Monasticon Cisterciense Poloniae. T. 2: Katalog męskich klasztorów cysterskich na ziemiach polskich i dawnej Rzeczypospolitej*, ed. A.M. Wyrwa, J. Strzelczyk, K. Kaczmarek, Poznań 1999.
- [15] Hervay F.L., *Repertorium historicum ordinis Cisterciensis in Hungaria, Romae* 1984.
- [16] Creuz U., *Bibliographie der ehemaligen Klöster und Stifte im Bereich des Bistums Berlin*, des Bischöflichen Amtes Schwerin und angrenzende Gebiete, Leipzig 1983.
- [17] Bulach D., *Zisterzienser und Stadt. Die städtischen Beziehungen der Vorpommerischen Klöster Edlena, Neuenkamp und Hiden-see*, [in:] *Zisterziensische Klosterwirtschaft zwischen Ostsee und Erzgebirge. Studien zu Klöstern in Vorpommern, zu Himmelpfort in Brandenburg und Grünhain in Brandenburg und Grünhain in Sachsen. Studien zu Geschichte, Kunst und Kultur der Zisterziensern 19*, ed. W. Schich, Berlin 2004.
- [18] Schich W., *Zum Wirken der Zisterzienser im östlichen Mitteleuropa im 12. und 13. Jahrhundert*, [in:] *Zisterziensische Spiritualität*, St. Ottilien 1994, 269–294.
- [19] Kadlec J., *Dějiny kláštera Svaté Koruny*, České Budějovice 1949.
- [20] Čelakovský J., *Kláster sedlecký jeho statky a práva v době před válkami husitskými*, Praha 1916.
- [21] Charvátová K., *Kolonizace plaského kláštera 1145–1250*, „Musejní a vlastivědná práce 30. Časopis společnosti přátel starožitností“ 1992, 100, 73–83.
- [22] Charvátová K., *Kolonizace plaského kláštera 1250–1420*, „Musejní a vlastivědná práce 30. Časopis společnosti přátel starožitností“ 1992, 100, 223–232.
- [23] Charvátová K., *Kolonizace oseckého kláštera ve 13. a 14. století*, „Folia historica Bohemica“ 1984, 6, 235–288.
- [24] Nuhlička J., *Zlomek urbáře kláštera sedleckého z třicátých let 14. století*, „Sborník archivních prací“ 1957, 7, 226–272.
- [25] Čechura J., *Dvě studie k sociálněekonomickému vývoji klášterního velkostatku v předhusitských Čechách*, „Sborník Národního muzea v Praze“ 1988, řada A, sv. 42, 2–72.
- [26] Čechura J., *Hospodářský vývoj sedleckého kláštera do roku 1346*, „Muzeum a současnost“ 1982, 5, 39–72.
- [27] Čechura J., *Príspevek k dějinám Menšího města Pražského*, „Documenta Pragensia“ 1984, 4, 62–72.
- [28] *Zlomek urbáře kláštera hradištského*, ed. J. Emler, Praha 1881.
- [29] Šimák J.V., *Dějinné paměti okresu mnichovohradištského*, I, Mnichovo Hradiště 1917.
- [30] *Chronicon Aulae Regiae*, ed. J. Emler, Fontes rerum Bohemicarum IV, Praha 1884.
- [31] Nejedlý Z., *Dějiny města Litomyšle* I, Litomyšl 1903.

Streszczenie

Praca dotyczy posiadłości ziemskich czeskich klasztorów cysterskich w średniowieczu, od ich początku do czasów wojen husyckich, które zupełnie zmieniły sytuację własności czeskich zakonów. Między 1142 a 1357 w królestwie Czech ufundowano dziesięć opactw białych mnichów. W tym kontekście nader ważne okazują się ramy czasowe powstawania indywidualnych domów klasztornych w relacji do głównych średniowiecznych przeobrażeń krajobrazowych (karczowanie) i działalności kultywacyjnej. W Czechach, proces ten, który znacznie zmienił krajobraz księstwa i późniejszego królestwa, nastąpił pomiędzy ostatnimi dziesięcioleściami XII a pierwszymi XIV w. Założenie najwcześniejszych opactw wyprzedziło

ten wzrost aktywności, ale większość cysterskich klasztorów stanowiła, w taki czy inny sposób, jej integralny komponent. Tylko najpóźniej powstałe cenobium białych mnichów wyłoniło się po zakończeniu tego intensywnego procesu osiedlania się. Dwunastowieczne darowizny dla opactw cysterskich bez wątpienia nie pokrywały ekonomicznych potrzeb klasztorów. Wszystkie fundacje opierały się nie na gospodarstwach uprawianych pracą ręczną beneficjentów zakonu, ale na pobieraniu dochodów poszczególnych wsi. To dotyczyło nawet najwcześniejszych fundacji, które powstawały za życia Bernarda z Clairvaux. Przykład darowizn dla opactw jasno wskazuje, do jakiego stopnia zwyczaje i przyzwyczajenia kraju goszczącego formacje zakonu wpływały na materialne środki nowych fundacji. Zakonnicy cysterscy otrzymywali taką samą materialną pomoc jak inne kościelne instytucje w Czechach, a nie takie, jakimi cieszyły się zakony w Europie Zachodniej. W XIII w. nastąpił znaczny wzrost własności ziemskiej wszystkich klasztorów, większy niż ten z wcześniejszych i późniejszych epok. Choć rozwój poszczególnych klasztornych posiadłości ziemskich trwał aż do wojen husyckich, wszystkie regularne domy musiały poradzić sobie z kryzysem gospodarczym, który rozpoczął się na początku lat 40. XIV w., a szczyt osiągnął na początku kolejnego stulecia. W latach 20. XV w. większość klasztorów cysterskich Czech została podbita przez husytów i stała w płomieniach. Po sekularyzacji pozbawiono cystersów większości z ich własności ziemskich i dzierżaw.

Słowa kluczowe: cystersi, klasztor, Czechy, średniowiecze

Abstract

This is a paper on landed property of Bohemian monasteries of the Cistercian order in the Middle Ages, from their beginnings up to the epoch of the Hussite wars which completely changed the property situation of the Bohemian houses. Between 1142 and 1357, the kingdom of Bohemia saw the foundation of ten abbeys of the white monks. In view of the emergence and development of monastic landholdings, a major role apparently fell to the chronological range of establishment of individual houses in relation to the main phase of medieval landscape-assarting and -cultivation activities. In Bohemia, this process, which substantially changed the landscapes of the duchy and later kingdom, was situated between the last decades of the 12th and the first decades of the 14th century. Foundations of the earliest houses of the Order preceded this upsurge of activities, but most of the Cistercian abbeys constituted, in one way or another, its integral component. Only the very latest house of the white monks emerged after the termination of this intensive settlement process, which, in the course of the "long 13th century", covered the entire Bohemia. 12th-century donations to Cistercian abbeys show beyond all doubt that in terms of the property transferred to them, they fell short of complying with economic demands of the Order. All the foundations were based not on landholdings cultivated by manual labour of the monastery incumbents, but on the perception of revenues from singular villages. This related even to the earliest foundations of the Order which sprang up in the lifetime of Bernard of Clairvaux. The example of donations to the abbeys shows clearly to what extent the customs and habits of the land hosting the Order establishments influenced the material sustenance of the new foundations. Cistercian monks received the same kind of material support as other ecclesiastical institutions of Bohemia, not that enjoyed by the Order houses in western Europe. The 13th century saw a considerable growth of the extent of landed property of all monasteries, surpassing in its scale that of the earlier and later epochs. Though the expansion of particular monastic landholdings continued until the Hussite wars, all regular houses had to cope with an economic crisis beginning in the forties of 14th century, and climaxing at the beginning of 15th century. During the twenties of the 15th century, most of the Cistercian monasteries of Bohemia were conquered by the Hussites and went up in flames. The following secularization, acknowledged by king Sigismund mostly in 1420 and 1421, and confirmed in writing in 1436–1437, deprived the Cistercians of most of their possessions, leasing them but tiny vestiges of their former landholdings.

Key words: Cistercian, monastery, Bohemia, Middle Ages

Opactwo cystersów w Wąchocku,
wspornik w kapitulniku (fot. E. Łużyniecka)
Cistercian Abbey in Wąchock, the cantilever
in the chapterhouse (photo by E. Łużyniecka)